

Gradivo javne uprave od 1945 do 1952: značenje i korištenje

JASNA POŽGAN, Ph.D.

Viša arhivistica i voditeljica poslova obrade i vanjske službe, Državni arhiv za Međimurje, Štrigova 102, 40312 Štrigova, Republika Hrvatska
e-mail: jasnepozgan@yahoo.com, jasna.pozgan@dram.hr

IVANA POSEDI, BA

Arhivistica i voditeljica Sabirnog centra Koprivnica, Državni arhiv u Varaždinu, Trstenjakova 7, 42000 Varaždin, Republika Hrvatska
e-mail: ivana.posed@gmail.com

Archival Records of Public Administration in the Period Between 1945 to 1952: Significance and Use

ABSTRACT

The article deals with issues related to archival records of public administration in the period between 1945 and 1952, which are preserved today in the State Archives in Varaždin and the State Archives of Međimurje. The paper will first describe the competence and activities of public administration according to the legislation of the period from 1945 to 1952, then the content of the material created by public administration during that period and finally its significance for different types of users.

Key words: archives, public administration, archival holdings, users, local people's committees

Documenti d'archivio della Pubblica Amministrazione nel periodo dal 1945 al 1952: valore ed utilizzo

SINTESI

L'articolo si occupa delle problematiche relative ai materiali archivistici della pubblica amministrazione nel periodo fra il 1945 ed il 1952, oggi conservati nell'Archivio di Stato di Varaždin e nell'Archivio di Stato di Međimurje. L'articolo descrive dapprima le competenze e le attività della pubblica amministrazione in accordo alla legislazione del periodo, e quindi il contenuto del materiale creato dalla pubblica amministrazione durante quel periodo, ed in conclusione il suo significato per le diverse tipologie di utenti.

Parole chiave: archivi, pubblica amministrazione, raccolte archivistiche, utenti, comitati popolari locali

Gradivo javne uprave od 1945 do 1952: pomen in uporaba

IZVLEČEK

Prispevek obravnava problematiko gradiva javne uprave v obdobju med letoma 1945. in 1952., ki ga danes hranita Državni arhiv v Varaždinu in Državni arhiv za Međimurje. Avtorici v prispevku najprej opisujeta pristojnosti in dejavnosti javne uprave glede na zakonodajo navedenega obdobja, nato vsebino gradiva, ki ga je ustvarjala javna uprava v obdobju od leta 1945. do 1952. ter pomen tega gradiva za različne vrste uporabnikov.

Ključne besede: arhiv, javna uprava, arhivsko gradivo, uporabniki, krajevni ljudski odbori

Gradivo javne uprave od 1945. do 1952.: značenje i korištenje

APSTRAKT

Prilog se bavi problematikom gradiva javne uprave u razdoblju između 1945. i 1952. godine, koje se čuva u današnjim ustanovama Državnom arhivu u Varaždinu i Državnom arhivu za Međimurje. U prilogu će najprije biti opisane nadležnosti i djelatnost javne uprave prema legislativi iz navedenog razdoblja, zatim sadržaj gradiva stvaratelja javne uprave u razdoblju od 1945. do 1952. godine te njegovo značenje za različite vrste korisnika.

Ključne riječi: arhiv, javna uprava, arhivsko gradivo, korisnici, mjesni narodni odbori

1 Uvod

Razlog odabira navedene teme je u činjenici da su autorice ovog priloga imale uvid u svakodnevnu situaciju u kojoj ustanove Državni arhiv za Međimurje i Državni arhiv u Varaždinu obavljaju svoje poslove prema zakonom propisanim nadležnostima u koje, između ostalog, spada rad s korisnicima i korištenje gradiva.

Tematika kojom se bavi ovaj prilog je, uz poneke iznimke, rijetko bila predmet znanstvenog interesa. Od rijetkih publiciranih radova koji se tiču problematike vezane uz javnu upravu u razdoblju od 1945. do 1952. vrijedi istaknuti I. Šustić (1997.), H. Volner (2012.), A. Tuk (2013.), T. Šenk (1997.) te Ž. Heđbeli (2015.). Radovi navedenih autora bave se prvenstveno organizacijom, ustrojem, administrativno-teritorijalnom nadležnošću i djelatnošću tijela javne uprave najčešće u razdoblju od 1945. do 1974., odnosno 1990. godine, na određenom lokalnom području, odnosno na teritoriju čitave Hrvatske. Osim navedenih, vrijedi spomenuti i Ž. Pavića (2002.), J. Paver (1986.) i M. Zupančić (1986.). Prilog Ž. Pavića bavi se tipovima jedinica lokalne samouprave te je, kao takav, zanimljiv s aspekta upravne znanosti, a ostala dva priloga su posvećena preuzimanju i stručnoj obradi arhivskog gradiva javne uprave, koje je nastalo nakon 1945. godine.

U nastavku ovog priloga opisat će se kontekst, ustroj i upravno-teritorijalna nadležnost jedinica lokalne samouprave sukladno legislativi u razdoblju između 1945. i 1952. godine. Nakon toga dat će se opis gradiva javne uprave i njegova sadržaja na području nadležnosti današnjih ustanova Državnog arhiva za Međimurje i Državnog arhiva u Varaždinu, kao i značenja gradiva lokalne uprave, odnosno mjesnih narodnih odbora, za buduće korisnike.

2 Javna uprava 1945.-1952.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata 1945. godine na području jugoistočne Europe promijenile su se političke i gospodarske okolnosti. Zahvaljujući tim čimbenicima, omogućeno je stvaranje nove Jugoslavije, poznatije kao Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Hrvatska je ušla u sastav iste kao jedna od šest republika. Kao i sve uređene države, nova je država uspostavila trodiobu vlasti na zakonodavnu, upravnu i sudbenu. Upravna vlast bila je ustrojena hijerarhijski i sastojala se od više razina: od savezne, republičke, pa do najnižih razina, u skladu s propisima.

Već od samih početaka ratnih zbivanja na području bivše Kraljevine Jugoslavije, na okupiranim, ali i na područjima pod kontrolom Komunističke partije Jugoslavije (dalje KPJ) i partizana, organizirani su ilegalno, ali i legalno, određeni oblici uprave, tzv. narodnooslobodilački odbori (dalje NOO). Navedeni NOO-i su u početku djelovali u suradnji s KPJ-om radi pružanja materijalne i političke potpore Narodnooslobodilačkoj vojsci, da bi se u konačnici postupno razvili do nosioca vlasti.

Zakonom o promjeni naziva narodnooslobodilačkih odbora 25. srpnja 1945. („*SL FNRJ*“, br. 3/1945.) promijenjen im je naziv u narodni odbori. Navedena tijela uprave, njihov ustroj i nadležnost bili su definirani legislativom iz 1946. i 1949. godine. Prema Općem zakonu o narodnim odborima („*SL FNRJ*“, br. 43/1946.) oni su predstavljali najviše organe državne vlasti u odnosima lokalnog značenja na svom teritoriju. Narodni odbori mogli su biti utemeljeni na području upravno-teritorijalnih jedinica: mjesta (sela i manji gradovi), gradova, okruga i oblasti. Upravno-teritorijalna podjela propisivala se na osnovu posebnog zakonskog akta.

Prema Općem zakonu o narodnim odborima („*SL FNRJ*“, br. 49/1949.) narodni odbori su predstavljali lokalne organe državne vlasti u gotovo istim upravno-teritorijalnim jedinicama kao i 1946¹. Narodni odbori su i dalje obnašali funkciju predstavničkog tijela. Organizacija, djelokrug i rad narodnih odbora bili su definirani njihovim vlastitim statutima koje su morala potvrditi njima nadređena tijela u vertikalnoj hijerarhiji. Što se nadležnosti tiče, narodni odbori su obavljali zadatke i poslove općeg i lokalnog značenja. Na području ingerencije današnjih ustanova Državnog arhiva za Međimurje i Državnog arhiva u Varaždinu najvažnije su uloge na lokalnoj i regionalnoj razini obavljali mjesni narodni odbori, narodni odbori kotara te, kao viša tijela u hijerarhiji, okružni narodni odbori, odnosno narodni odbori oblasti. Za ovaj prilog su najrelevantniji mjesni narodni odbori, kao najniža tijela državne vlasti na određenom području.

Prema Zakonu iz 1946. („*Sl FNRJ*“, br. 43/1946.) mjesni narodni odbori su, uz najosnovnije zadaće, bili mjerodavni za privredno planiranje, poljoprivredu, obrt, trgovinu, financije, komunalne poslove, prosvjetu, zdravstvo, socijalnu skrb, kulturu te za ostale oblasti, primjerice matičarstvo, provedbu administrativno-kaznenih postupaka, evidentiranje stanovnika, vođenje biračkih popisa, skrb o općoj sigurnosti i redu, nadzor nad udrugama i organizacijama lokalnog značenja...

Zakon iz 1949. („*SL FNRJ*“, br. 49/1949.) propisivao je za tijela uprave poput mjesnih narodnih odbora isti djelokrug poslova, uz određenu neznatnu razliku². Viša tijela uprave, u hijerarhiji neposredno nadređena mjesnim narodnim odborima, bili su teritorijalno nadležni narodni odbori kotara.

Shodno je napomenuti, da su tijela uprave kao mjesni narodni odbori bila, s obzirom na djelokrug i teritorijalnu nadležnost, najniža tijela vlasti na koja je prebačen fokus, teret izvršenja mnoštva političkih i izvršnih poslova. S obzirom da su bili oformljeni za područje jednog ili više manjih naselja, glavni nedostatak navedenih tijela bila je materijalna komponenta te nedovoljne političke i stručne kompetencije kako bi postavljene ciljeve uspješno proveli bez potpore viših tijela vlasti. Njihova organizacija i unutarnji ustroj bili su jednostavno postavljeni jer im je područje nadležnosti obuhvaćalo manji teritorij te su se u obavljanju poslova najviše isticali lokalni čelnici poput predsjednika i tajnika mjesnog narodnog odbora. Iako je zakon propisao da plenum mjesnog narodnog odbora broji od 7 do 35 odbornika³, zbog organizacijskih su nedostataka i neredovitosti u održavanju sjednica najveći dio poslova obavljali predsjednik i tajnik, koji su upravljali malobrojnim administrativnim aparatom, odnosno aparatom koji uopće nije postojao. Zakon o narodnim odborima iz 1949. godine predvidio je, kao obvezni oblik uključivanja stanovništva u upravljanje poslovima lokalne zajednice, zborove birača, savjete i komisije građana za koje se može konstatirati da su u stvarnosti funkcionirali u vrlo rijetkim slučajevima ili gotovo nikada. Mjesni narodni odbori, njihova organizacija i djelovanje predstavljali su tijekom čitavog razdoblja postojanja mjesnih narodnih odbora poseban problem u organizaciji sustava vlasti⁴.

O funkcioniranju tijela vlasti, kao što su u ovom slučaju mjesni narodni odbori, njihovoj organizaciji i gradivu nastalom njihovim djelovanjem, bit će riječi u nastavku ovog priloga, u poglavljima koja se odnose na područje nadležnosti arhivskih ustanova Državni arhiv za Međimurje i Državni arhiv u Varaždinu.

3 Gradivo javne uprave na području Državnog arhiva za Međimurje 1945.-1952.

Državni arhiv za Međimurje mjerodavan je za područje današnje Međimurske županije, odnosno za geografsku mikroregiju Međimurje („*Narodne novine*“, br. 90/1992., 10/1997., 14/2007.). Međimurje je nakon završetka Drugog svjetskog rata 1945. godine oslobođeno od mađarske okupaci-

1. U Zakonu su nabrojene gotovo iste jedinice kao i 1946. Razlika je u tome što nema okruga, a uz gradove postoje gradski rajoni i naselja. Narodni odbori su i dalje predstavljali najviša tijela državne vlasti u upravno-teritorijalnim jedinicama.

2. Razlika se odnosi na takozvane ostale poslove kojih u ovom Zakonu više nema, već su mjesni narodni odbori mjerodavni za područje zaštite prava građana i održavanje javnog reda i sigurnosti, primjerice za provedbu prekršajnih postupaka, upravljanje lokalnim policijskim postrojbama i sl.

3. Zakon o narodnim odborima iz 1949. propisao je da mjesni narodni odbor čini od 11 do 45 odbornika.

4. O problematici organizacije uprave u razdoblju nakon 1945. godine te narodnim odborima općenito vidi: Šustić, 1997.

je i vraćeno u sastav Hrvatsk⁵. Uspostavom novog političkog i gospodarskog sustava Međimurje je dijelilo sudbinu ostatka Hrvatske kao jedne od šest jugoslavenskih republika.

U pogledu upravno-teritorijalnog ustroja Međimurje je, prema republičkom zakonu iz 1947. godine, bilo ustrojeno od dva kotara: Čakovca i Preloga (*“NN“, br. 60/1947.*). Od navedenih kotara jedino je Čakovec imao status grada. Kotar Čakovec obuhvaćao je 38 područja mjesnih narodnih odbora, a kotar Prelog 25. Prema Odredbi Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske iz 1948. na području kotara Prelog ukinuta su dva područja mjesnih narodnih odbora (*“NN“, br. 84/1948.*). Zakon o upravno-teritorijalnoj podjeli iz 1949. (*“NN“, br. 29/1949.*) zadržao je podjelu Međimurja na dva kotara te zasebnu administrativnu jedinicu kao što je bio grad Čakovec. Kotar Čakovec je i dalje obuhvaćao isti broj područja mjesnih narodnih odbora kao 1947. godine, a kotar Prelog obuhvaćao je 23 područja mjesnih narodnih odbora. Što se tiče viših tijela u hijerarhijskoj vertikali, kotari Čakovec i Prelog ubrajali su se u sastav oblasti Zagreb. Navedeni je upravno-teritorijalni ustroj bio važeći do 1952. godine kada su, prema novoj podjeli, uvedene sljedeće administrativno-teritorijalne jedinice: kotari, gradovi, gradske općine i općine (*“NN“, br. 16/1952.*).

Potrebno je napomenuti da sačuvane arhivske evidencije (*“NN“, br. 90/2002., Pravilnik o evidencijama*) u Državnom arhivu za Međimurje pokazuju izvjesna odstupanja u odnosu na stanje navedeno u legislativi koja se tiče upravno-teritorijalnog ustroja. To znači da osim 43 dosjea fonda koji se odnose na stvaratelje, kao što su mjesni narodni odbori, postoje prikupljeni podaci o njih 17 čije gradivo nije sačuvano⁶. Važno je napomenuti da je prilikom uvida, odnosno pregleda gradiva fondova uprave 1945.-1952., uočeno da gradivo nije sačuvano cjelovito, da s obzirom na nadležnosti tih tijela uprave sadrži 20-30% dokumentacijskih cjelina koje nisu cjelovite te da je manji dio fondova fragmentarno sačuvan. Također je shodno spomenuti da je gradivo tih fondova u pogledu fizičkog stanja i svojstava sačuvano u pretežno dobrom stanju, iako ima i određenih odstupanja. Fondovi javne uprave 1945.-1952. uzeti su na čuvanje uglavnom potkraj 1950-ih, odnosno početkom 1960-ih godina, u prostor tadašnjeg Gradskog muzeja Čakovec koji je iste predao novoutemeljenom Sabirnom centru Čakovec u sklopu Historijskog arhiva Varaždin⁷.

Kad se uzmu u obzir zakonske nadležnosti tijela uprave poput mjesnih narodnih odbora, njihovo sveukupno gradivo moglo bi se podijeliti na sljedeće dokumentacijske cjeline, odnosno serije: Opći poslovi, Upravljanje, Financije, Privreda, Komunalni poslovi, Socijalna skrb te Ostali poslovi⁸. Realno stanje uglavnom obuhvaća navedene dokumentarne cjeline, uz neke izuzetke⁹.

Dokumentacijska cjelina kao što su Opći poslovi obuhvaća vrste dokumentacije koje se odnose na poslove vezane uz matičarstvo, evidentiranje stanovništva, provedbu administrativno-prekršajnih postupaka, brigu o javnom redu i miru, nadzor nad udruženjima lokalnog značenja i sl. Serija sadrži razne evidencije, potvrde, biračke popise, predmete opće upravnih poslova, korespondencije, matične knjige zaposlenih, evidencije državljana i sl.

Cjelina pod nazivom Upravljanje sadržava pretežno sjedničke zapisnike mjesnih narodnih odbora, odnosno njihovih tijela (odbori, komisije...).

Serija Financije obuhvaća gradivo koje se odnosi na proračune mjesnih narodnih odbora, određivanje i naplatu lokalnih poreza, skrb o naplati neposrednih i posrednih poreza, zaključivanje zajmova, pripremu i realizaciju privrednih planova, upravljanje nekretninama u državnom vlasništvu, raspolaganje prihodima i dobitcima ostvarenim iz općenarodne imovine, dodjeljivanje zgrada na korištenje udruženjima i zadrugama i sl. Serija sadrži primjerice evidencije samodoprinosu, prihoda i rashoda, blagajničku dokumentaciju, poreznu dokumentaciju i popratne evidencije, završne račune mjesnih narodnih odbora, godišnje proračune, izvještaje, isplatne liste zaposlenika mjesnih narodnih

5. Tu se podrazumijeva Hrvatska u sastavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije kao novonastale države.

6. O problematici reorganizacije mjesnih narodnih odbora prema legislativi i stvarnom stanju vidi: *Tuk, 2013*. Navedenih 17 mjesnih narodnih odbora, tj. informacije o njima, prikupljene su tijekom godina za područje čitave nadležnosti tadašnjeg Državnog arhiva u Varaždinu (Historijski arhiv Varaždin).

7. Podaci o akvizicijama evidentirani su u dosjeima fondova Državnog arhiva za Međimurje. O razvitku arhivske djelatnosti u Međimurju vidi: *Požgan, 2013*.

8. Uz navedeno, mogle bi se izdvojiti i serije poput *Zdravstva* te *Prosvjete i kulture*.

9. Tu se podrazumijevaju cjeline poput *Zdravstva*, odnosno *Prosvjete*, koje pregledom gradiva i evidencija nije bilo moguće uočiti.

odbora, njihovih ustanova i poduzeća, odluke i rješenja povezane s izvlaštenjima i oduzimanjem imovine te podržavljenjem iste u postupcima kao što su konfiskacije, nacionalizacije i proglašenje općenarodne imovine i sl.

Seriya Privreda sadrži kompleksno gradivo koje se odnosi na više gospodarskih grana, poput poljoprivrede, lova, šumarstva, industrije, obrta, trgovine, bankarstva i uslužnih djelatnosti (ugostiteljstvo, ostale usluge) i sl. S obzirom na kompleksno područje, serija sadrži gradivo poput evidencija iz oblasti obrta (obrtne dozvole, obrtne radnje), registre ugovora o učenju i učenika u privredi, evidencije vezane uz trgovinu, razne prijave, evidencije o zemljištu, evidencije stočnog fonda i stočnih putnica, dokumentaciju o otkupu proizvoda i opskrbi proizvodima i sredstvima, zapisnike o poljskim štetama, izvješća o sjetvi i žetvi, korespondencije i sl.

Komunalni poslovi kao serija odnosili su se na skrb oko komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, putovi, javne površine), brigu o objektima od javnog značenja (hoteli, gostionice, kupališta), upravljanje stambenim fondom, dodjeljivanje stanova na korištenje, izgradnju turističkih objekata, organizaciju civilne zaštite u slučaju raznih okolnosti, upravljanje grobljima, osiguravanje javne rasvjete i sl. Serija sadrži dokumentaciju poput građevnih dozvola, popratnih dokumenata, zapisnika raznih tijela (komisija, odbora) za izgradnju određenih objekata (domovi kulture, zadružni domovi) i sl.

Socijalna skrb odnosila se na socijalnu problematiku poput osiguranja zaštite djece i majki, skrb oko ratnih žrtava (ratna siročad, obitelji boraca, žrtve fašističkih režima), skrb za siromašne i nemoćne, regulaciju socijalnih naknada i sl. Serija sadrži evidencije vezane uz skrbništvo, predmetne spise iz skrbništva nad maloljetnim i odraslim osobama, evidencije naknada poput dječjih doplataka, prijave ratnih šteta i ljudskih žrtava, popisa za potrošačke karte, rješenja o socijalnim naknadama i sl.

Ostali poslovi kao cjelina obuhvaćali su gradivo koje se odnosi na zaštitu prava građana, pomoć kod organizacije obrane države, suradnju u provedbi izbora za sva tijela državne vlasti, osiguranje javnog reda i sigurnosti, omogućavanje korištenja javnih površina građanima i sl. Serija sadrži gradivo poput vojne korespondencije, evidencije o boravku stranaca, dokumentaciju komisije za prekršaje, povjerljive spise i sl¹⁰.

Uz navedene serije, kao moguće bi se cjeline mogle izdvojiti još i Zdravstvo i Prosvjeta i kultura. Ovdje nisu posebno navedene jer ih u većini arhivskih fondova nije bilo moguće izdvojiti. Kao što je već napomenuto, fondovi stvaratelja javne uprave u razdoblju 1945.-1952., uz iznimku svega nekoliko fondova, sadrže gradivo koje obuhvaća svega dvije do tri moguće dokumentacijske cjeline¹¹.

Spisovodstveni je sustav stvaratelja javne uprave, kao što su bili mjesni narodni odbori, bio uređen prema numeričkom načelu na temelju kojeg se zapimala i odlagala dokumentacija, a koji se može slijediti kroz uredske knjige (urudžbeni zapisnici, registri).

Zbog dominantno nepotpunog i necjelovito sačuvanog gradiva javne uprave može se pratiti neredovitost i problematično djelovanje njegovih stvaratelja. Da bi se dobila potpunija informacija o nekoj relevantnoj temi, ona se može pronaći u gradivu fondova javne uprave više hijerarhijske razine, kao što su bili narodni odbori kotareva, zato što je njihovo gradivo sačuvano uglavnom u cjelovitom obliku te su i dokumentacijske cjeline cjelovite.

4 Gradivo javne uprave 1945.-1952. godine na području Državnog arhiva u Varaždinu

Osim svojeg djelovanja na području Varaždinske županije, Državni arhiv u Varaždinu ima i dva arhivska sabirna centra u kojima se prikuplja građa s njihovog područja. Tako se u Arhivskom sabirnom centru Krapina prikuplja i čuva gradivo iz dijela Krapinsko-zagorske županije, a u Arhivskom sabirnom centru Koprivnica iz dijela Koprivničko-križevačke županije.

S obzirom da je 1947. godine izašao Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne

10. Navedena dokumentacija sadržana je samo u nekim fondovima i također nije sačuvana u cjelovitom obliku.

11. Najčešće su to cjeline poput općih poslova i financija, općih poslova, privrede, socijalne skrbi i sl. Radi se o svega tri do četiri fonda koji sadrže više od dvije do tri serije. Fondovi sadrže od 0,10 do 2,50 dužnih metara gradiva.

Republike Hrvatske („*NN*“, br. 60/47.), u kojem su unutar svakog kotara nabrojani mjesni narodni odbori, tek od te godine možemo sa sigurnošću reći koji je to broj mjesnih narodnih odbora koji su djelovali kao jedinice lokalne samouprave na pojedinom području. Nedostatak je tog Zakona, kao i Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske iz 1949. godine („*NN*“ 29/49.), u tome što nisu nabrojana mjesta koja su ulazila u sastav pojedinih mjesnih narodnih odbora.

Na teritoriju današnje Varaždinske županije bila su formirana tri kotarska narodna odbora: Narodni odbor kotara Varaždin, Narodni odbor kotara Ludbreg i Narodni odbor kotara Ivanec. Uvidom u gradivo pojedinih mjesnih narodnih odbora može se utvrditi da je do 1947. godine djelovao i Narodni odbor kotara Novi Marof (u vremenu od 1945. do 1947. godine), no gradivo samog kotara nije sačuvano pa se ne može točno utvrditi područje njegovog djelovanja¹². Prema Zakonu o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske iz 1947. godine („*NN*“, br. 60/47.) unutar Narodnog odbora kotara Varaždin bila su formirana 52 mjesna narodna odbora, a reorganizacijom javne uprave 1949. godine taj je broj smanjen na 51 mjesni narodni odbor. 1947. godine je unutar Narodnog odbora kotara Ludbreg bilo formirano 30 mjesnih narodnih odbora, no promjenom Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli NRH („*NN*“ 48/1948.) došlo je do preustroja nekih mjesnih narodnih odbora te je njihov broj 1949. godine smanjen na 28. Unutar Narodnog odbora kotara Ivanec 1947. godine su bila formirana 22 mjesna narodna odbora, a isti je broj ostao i donošenjem novog zakona 1949. godine.

U Arhivskom sabirnom centru Krapina čuva se gradivo četiri kotarska narodna odbora: Narodnog odbora kotara Krapina, Narodnog odbora kotara Klanjec, Narodnog odbora kotara Pregrada i Narodnog odbora kotara Zlatara, a samim time i gradivo mjesnih narodnih odbora koji su ulazili u sastav ta četiri kotara. 1947. godine je unutar Narodnog odbora kotara Krapina formirano 25 mjesnih narodnih odbora, a isti je broj ostao i 1949. godine. Unutar Narodnog odbora kotara Klanjec bio je isti broj mjesnih narodnih odbora i 1947. i 1949. godine - njih 17. Narodni odbor kotara Pregrada imao je 1947. godine 27 mjesnih narodnih odbora, a 1949. godine je taj broj smanjen na 26. U Narodnom odboru kotara Zlatar je 1947. godine bilo formirano 40 mjesnih narodnih odbora, no njihov broj je 1949. godine smanjen na 38.

U Arhivskom sabirnom centru Koprivnica čuva se gradivo jednog kotara, a to je Narodni odbor kotara Koprivnica. 1947. godine su unutar Narodnog odbora kotara Koprivnica formirana 24 mjesna narodna odbora, 1948. godine je promjenom Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli NRH („*NN*“, br. 48/1948.) došlo do teritorijalnih izmjena jednog mjesnog narodnog odbora pa je 1949. godine broj mjesnih narodnih odbora bio 23.

S obzirom da se arhivska služba na području današnjeg Državnog arhiva u Varaždinu počela razvijati tek početkom 50-ih godina prošlog stoljeća, nije se vodila pretjerana briga o gradivu koje je ostalo nakon reorganizacije javne uprave 1952. godine. Stoga nije sačuvano gradivo pojedinih mjesnih narodnih odbora, a i ukupna količina gradiva mjesnih narodnih odbora koja je sačuvana kreće se od 0,1 dužnog metra do najviše 2,5 dužna metra¹³. Gradivo je nakon ukidanja mjesnih narodnih odbora ostalo kod njihovih sljednika - narodnih odbora općina ili je, što je bilo rjeđe, predano kotarima. Ukidanjem kotara i narodnih odbora općina 1962. godine gradivo narodnih odbora općina i gradivo mjesnih narodnih odbora, koje se zateklo kod njih, predano je kotarima, a nakon toga Arhivu. S obzirom da pojedini narodni odbori nisu predali gradivo Arhivu ili kotaru, čijim posredstvom je gradivo predano Arhivu, dio gradiva se još uvijek može naći kod stvaratelja. Budući da je broj narodnih odbora općina u odnosu na mjesne narodne odbore bio vrlo mali te je za kotare na području Državnog arhiva u Varaždinu iznosio od 5 (u Narodnom odboru kotara Pregrada) do 13 (u Narodnom odboru kotara Koprivnica), nije ni čudno da gradivo pojedinih mjesnih narodnih odbora nije sačuvano.

Unutar fondova mjesnih narodnih odbora najčešće su sačuvani opći spisi, koji su se odlagali prema urudžbenom broju jer u to vrijeme nije postojao sustav arhivskih znakova ili klasifikacijski su-

12. Podatci o tome da je postojao Narodni odbor kotara Novi Marof mogu se naći unutar pojedinih fondova, npr. HR-DAVŽ-699 Mjesni narodni odbor Presečno, HR-DAVŽ-35 Narodni odbor kotara Varaždin i drugih. Velika je vjerojatnost da se dio mjesnih narodnih odbora s područja Narodnog odbora kotara Novi Marof pripojio kotaru Varaždin, a manji dio kotaru Ivanec.

13. U većini fondova mjesnih narodnih odbora sačuvano je do 0,5 dužnih metara gradiva.

stav. Osim općih spisa i urudžbenih zapisnika općih spisa, mogu se pronaći i povjerljivi spisi, kao i urudžbeni zapisnici povjerljivih spisa i knjige oglasa, a u većem broju sačuvanih mjesnih narodnih odbora i spisi vezani uz biračke popise i izbore. U pojedinim mjesnim narodnim odborima može se formirati serija rada središnjih tijela jer sadrže zapisnike sjednica mjesnog narodnog odbora i/ili zapisnike zborova birača. S obzirom da je tijekom vremena većina financijske dokumentacije izlučivana jer joj je istekao rok čuvanja, u pojedinim je fondovima od financijske dokumentacije sačuvano vrlo malo platnih lista, poreza ili završnih računa. U mjesnim narodnim odborima se vodilo računa o poljoprivredi jer je o tome ovisila i prehrana stanovništva. Iz moguće serije poljoprivredne proizvodnje unutar fondova mjesnih narodnih odbora postoji gradivo vezano uz planove sjetve i proizvodnju poljoprivrednih proizvoda, zaduženja i razduženja u davanju poljoprivrednih proizvoda, gospodarski listovi ili listovi gazdinstva, evidencije zemljišta i sumarnici posjeda. Od ostalih spisa mogu se pronaći građevinske dozvole, spisi vezani uz starateljstvo, spisi matičara, prijavni listovi ratne štete, prijavni listovi za motorna vozila i bicikle, spisi vezani uz predvojničku i vojnu obuku i slično.

5 Značenje gradiva uprave 1945.-1952. za korištenje

Gradivo se u najširoj percepciji smatra kulturnim dobrom, znanstvenim i povijesnim izvorom čija je glavna funkcija korištenje te memorijom prošlosti nekog naroda, države, društva, organizacije... Gradivo je u stvarnosti nastalo prvenstveno radi dokumentiranja poslovnih aktivnosti u svakodnevnom poslovanju nekog stvaratelja (pravne, fizičke osobe), a primarno je služilo za dokazivanje općih i pojedinačnih prava i interesa. Nakon određenog razdoblja, a posebno nakon predaje u arhivsku instituciju, gradivo dobiva drukčije značenje zbog mnoštva obavijesti koje sadrži za brojne korisnike: od građana preko institucija do znanosti.

Arhivsko gradivo upravnih institucija spada među najznačajnije izvore za istraživanje različitih tema raznim znanstvenim disciplinama. Gradivo javne uprave, kao što su mjesni narodni odbori, primarno je značajno za društveno-humanističke znanosti. Tako je gradivo zanimljivo prvenstveno za istraživanje tema iz lokalne, regionalne i nacionalne historiografije, a posebice tema vezanih uz razdoblje nakon 1945. godine. Među takve tematike, koje su posljednjih godina često bile predmet znanstvenog interesa, spadale bi teme poput konfiskacija, nacionalizacija, agrarne reforme i slično, s obzirom na znatni interes među povjesničarima kojima je područje znanstvenog interesa vezano uz drugu polovicu dvadesetog stoljeća. Za proučavanje takve tematike mogla bi kao izvor poslužiti dokumentacija iz serije općih poslova i financija, odnosno imovinsko-pravnih poslova. Naravno, podrazumijeva se da je gradivo lokalne uprave poput mjesnih narodnih odbora prvorazredni izvor za teme iz lokalne i regionalne povijesti.

Što se tiče ostalih znanstvenih disciplina, gradivo uprave 1945.-1952. moglo bi poslužiti kao izvor tema iz gospodarske historiografije, sociologije, etnologije, ekonomije, pravnih znanosti (povijest institucija, upravna znanost), geografije (regionalne geografije, socijalne geografije, ekonomske geografije, agrarne/ruralne geografije, urbane geografije, statistike...). Za navedene znanstvene discipline mogle bi kao izvori za istraživanje poslužiti sve dokumentacijske cjeline koje su opisane u prethodnim poglavljima. Naravno da ne treba zanemariti ni ostale grane znanosti, poput tehničkih, prirodnih, medicinskih znanosti itd. Tako, primjerice, gradivo javne uprave 1945.-1952. može poslužiti kao izvor za teme iz građevine i arhitekture, poput nacрта, građevne dokumentacije, planova i sl. Isto tako, gradivo može poslužiti za teme vezane uz ekologiju, primjerice odluke, prijedlozi, nacrti, planovi i slično gradivo vezano uz izgradnju komunalne infrastrukture (kanalizacija, vodovod, ceste...), odnosno razne intervencije u okoliš poput melioracije, deforestacije, isušivanja vodenih površina i sl. Uglavnom, gradivo može poslužiti kao polazište za razna područja znanosti usprkos glavnom nedostatku koji se manifestira u dokumentacijskoj necjelovitosti i ponekad fragmentarnosti.

Gradivo mjesnih narodnih odbora može služiti i za proučavanje onomastike jer se u općim spisima mogu pronaći imena i prezimena stanovnika pojedinih mjesta, a najveći broj imena i prezimena nalazi se u spisima vezanima uz poljoprivredu, gdje su navedeni poljoprivrednici, te u poreznim knjigama, gdje su navedeni porezni obveznici, kao i u spisima matičara. S obzirom da se posebno vodila briga o poljoprivredi i poljoprivrednoj proizvodnji kod mjesnih narodnih odbora, moguće je izučavati agrarnu geografiju unutar jedne manje ruralne sredine zato što se unutar fondova nalaze sumarnici zemljišnih površina i posjeda, gospodarski listovi, ali i planovi sjetve unutar mjesnog narodnog odbora. Stoga je moguće pratiti prostorni razmještaj poljoprivredne proizvodnje, ali i proučiti prostorno

uređenje i organizaciju poljoprivrede, istražiti raznolikosti i sličnosti u proizvodnji te proučavati agrarne prostore i tipove poljoprivrednih posjeda.

Jedan manji dio istraživača istražuje fondove mjesnih narodnih odbora za publicističke potrebe, a u fondovima pronalaze podatke o organizaciji i razvoju poljoprivrede na područjima mjesnih narodnih odbora, poslijeratnoj obnovi i izgradnji komunalne infrastrukture, razvoju prosvjete i kulture, društvenom planiranju, skrbi o zaštiti kulturne i prirodne baštine, izgradnji i obnovi školskih zgrada i domova kulture, izgradnji igrališta, donošenju i ostvarivanju mjesnog privrednog plana, razmatranju planova ustanova i poduzeća na svom prostoru i drugo.

Međutim, bez obzira na mogućnosti koje pružaju ovi fondovi istraživačima, korisnici najčešće traže spise koji su im potrebni za rješavanje pojedinih upravno-pravnih postupaka, za što su im najčešće potrebne građevinske dozvole, spisi koji su vezani uz agrarne reforme i slično.

6 Zaključak

Razdoblje poslije završetka Drugog svjetskog rata 1945. godine obilježile su promjene društveno-političkog i gospodarskog sustava u novonastaloj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Nova država sastojala se od šest republika, a jedna od njih bila je Hrvatska. Već su tijekom ratnog razdoblja na područjima pod okupacijom stranih postrojbi, kao i na oslobođenim područjima pod kontrolom Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Narodnooslobodilačke vojske, formirani tzv. narodnooslobodilački odbori (NOO-i) kao političko-izvršna tijela koja su postepeno prerasla u stvarne nosioce vlasti. Po završetku rata 1945. godine tzv. NOO-i mijenjaju naziv u narodni odbori. Njihova uloga, ustroj, nadležnosti i djelokrug bili su propisani saveznim zakonima iz 1946. i 1949. godine. Među najniža tijela državne vlasti na lokalnom su nivou spadali mjesni narodni odbori. Oni su bili teritorijalno nadležni za područje jednog ili više naselja (sela, trgovišta). Mjesni narodni odbori bili su ona tijela na koje je prebačen fokus obavljanja političkih i izvršnih poslova. Njihov najčešći nedostatak predstavljao je materijalni faktor i nedovoljna politička i stručna osposobljenost u obavljanju postavljenih zadataka bez intervencije viših tijela u hijerarhiji, što je proizlazilo iz njihove organizacije s obzirom na usku razinu teritorijalne nadležnosti. Navedeni problemi uočljivi su u gradivu koje je nastalo kao odraz njihova djelovanja, a koje je sačuvano necjelovito, dokumentacijski nepotpuno i, u nekim slučajevima, fragmentarno. Gradivo lokalne uprave 1945. - 1952. može poslužiti za korištenje u razne svrhe, poput znanstvenih istraživanja, u upravno-pravne svrhe, u izložbene i publicističke svrhe. S obzirom na razdoblje nastanka, gradivo je najčešće zanimljivo za obradu historiografskih tema vezanih uz drugu polovicu dvadesetog stoljeća.

Izvori i literatura

Dosjei fondova Državnog arhiva za Međimurje.

Dosjei fondova Državnog arhiva u Varaždinu.

Hedbeli, Živana. Mokrović, Nikola. (2015.). Pregled uprave u Hrvatskoj od 1945. do 1990. godine. U: Fras I. (ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, str. 207-222. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Opći zakon o narodnim odborima. (1946.). Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 43.

Opći zakon o narodnim odborima. (1949.). Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 49.

Paver, Josipa. (1986.). Preuzimanje, sređivanje i stručna obrada građe socijalističkog perioda. In: *Arhivski vjesnik*, 29, str. 7-14.

Pavić, Željko. (2002.). Tipovi jedinica lokalne samouprave. In: *Hrvatska javna uprava*, 4(1), str. 21-45.

Požgan, Jasna. (2013.). Razvoj arhivske službe na području Međimurja. U: Klasinc, P.P., Tatò, G. (ur.), *Atlanti*, str. 197-203. Trieste: International institute for archival science of Trieste and Maribor, State archives of Trieste.

Pravilnik o evidencijama u arhivima. (2002.). Narodne novine, br. 90.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (2006.). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

Šenk, Tatjana. (1997.). Upravni organi na lokalnom nivouju 1945.-1995. U: *Arhivi*, 20(1-2), str. 121-127.

Šustić, Ivica. (1997.). Organi državne vlasti i lokalne samouprave na području Siska 1945.-1974. U: *Arhivski vjesnik*, 40, str. 225-246.

Tuk, Ana. (2013.). Prikaz teritorijalnih reorganizacija mjesnih narodnih odbora na primjeru kotara Varaždin (1945-1952). U: *Arhivski vjesnik*, 56, str. 207-226.

Ukaz Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske na temelju čl. 74. toč. 16. Ustava NR Hrvatske i čl. 6. Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske. (1948.). Narodne novine, br. 84.

Volner, Hrvoje. (2012.). Osječki okrug/oblast i kotar Našice: razvoj lokalne samouprave u razdoblju mjesnih narodnih odbora (1945.-1951.). U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 44, str. 415-438.

Zupančić, Marija. (1986.). Strokovna obdelava arhivskega gradiva republiške uprave po letu 1945. U: *Arhivski vjesnik*, 29, str. 75-78.

Zakon o promjeni naziva narodnooslobodilačkih odbora. (1945.). Narodne novine, br. 3.

Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske. (1947.). Narodne novine, br. 60.

Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske. (1949.). Narodne novine, br. 29.

Zakon o podjeli Narodne Republike Hrvatske na kotare, gradove i općine. (1952.). Narodne novine, br. 16.

Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj. (1992.). Narodne novine Republike Hrvatske, br. 90.

Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj. (1997.). Narodne novine Republike Hrvatske, br. 10.

Uredba o osnivanju Državnog arhiva za Međimurje. (2007.). Narodne novine Republike Hrvatske, br. 14.

SUMMARY

After the end of the Second World War on the territory of the People's Republic of Croatia local people's committees were established as the lowest levels of local government. They operated within the framework of public administration in the period from 1945 to 1952. The records of the local people's committees are very diverse because their scope of work was very wide. In the paper we present the number of local people's committees operating within the individual district people's committees, as a higher authority, within the jurisdiction of the State Archives in Varaždin and the State Archives of Međimurje. Together with the number of local people's committees we also present possible series and types of records that are still preserved within the local people's committees. Although users do not often ask for this archival material, occasionally it is still required, mostly by citizens to exercise certain rights. For this purpose, the most frequently used documents are building permits and related documentation which are indispensable in the process of legalization, for obtaining use permits, energy certificates and the like. The researchers are very rarely asking for other documents because their creators are generally very poorly known, so potential researchers are not familiar with the possibilities offered by the archival material. As the archives are seldom used, we point out all the possibilities they offer for scientific research and administrative and legal purposes. The records are very diverse because their creators themselves performed a wide scope of activities, so they can be used, for example, to write a monograph because through the records one can research the organization and development of agriculture in the areas under jurisdiction of local people's committees, the post-war reconstruction and rebuilding of utility infrastructure, development of education and culture, social planning, taking care about the protection of cultural and natural heritage, construction and renovation of school buildings, construction of playgrounds, adoption and implementation of the local economic plans, reviewing the plans of institutions and companies in their area, and more. The material can be interesting for a variety of scientific disciplines: economic historiography, sociology, ethnology, economics, legal sciences (history of institutions, administrative science), geography (regional geography, social geography, economic geography, agricultural/rural geography, urban geography, statistics...).

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 31.01.2016

Acceptance date: 20.02.2016

